

Türk Türeyiş Destanı'nda Geçen “Komşu Ülke (Lin Guo)” Sorunu Üzerine

On the Problem of the “Neighbouring Country (Lin Guo)” in the Epic of Descendance

Gürhan KIRILEN*

Öz

Eski Çin kayıtlarında yabancı kavimlerin kültürel özellikleriyle ilgili bilgiler, tarihsel olaylarla iç içe verilmiş ve tarih ile kültür bir arada ele alınmıştır. Bunların arasında Resmi Tarihler içinde sayılan Zhoushu hacmi ve sayfa sayısı bakımından sınırlı olmakla birlikte, Türk tarihinin başlangıcına ışık tutan bilgiler barındırmakta ve yanıt bekleyen çeşitli soruları beraberinde getirmektedir. Türeyiş Destanı'nın hemen öncesindeki “büyük felaket” olarak adlandırabileceğimiz mezalim sırasında Türklere saldıran “komşu ülke-linguo”nun hangisi olabileceği sorusu, bunlardan biridir. Bu soruya “komşu ülkelerin” kültürel özelliklerinden hareketle yanıt verilebileceği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kök Türk, Türeyiş, Çin, Zhoushu, Destan.

Abstract

Chinese sources provide information on the cultural characteristics of foreign nations intertwined with historical events. Among the Official Histories, though limited in terms of its volume and number of pages, Zhou Shu sheds light on the early history of the Turks. This book also brings about several questions that wait for explanation. One of the problems is to determine the "neighboring country-linguo" who attacked the Turks prior to their descent on the historical scale. This paper claims that the question of neighboring country-linguo can be answered through a survey among the "neighboring countries" on cultural strains.

Key Words: Kok Turks, Descendance, China, Zhoushu, Epic

Tarih boyunca Çinliler ilişki kurdukları yabancı kavimler hakkında kayıtlar tutmuşlardır. Bu kayıtlarda yabancı kavimlerin kültürel

---

* Yrd. Doç. Dr. A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Bölümü

özellikleriyle ilgili bilgiler, tarihsel olaylarla iç içe verilmiş ve tarih ile kültür bir arada ele alınmıştır. Böylece kronolojik tarihin, kültür ve etnografik bilgiyle donatıldığı eşsiz Çin kaynakları ortaya çıkmıştır. Tarihî kayıtların sistematik bir yapıya sahip olduğu, kayıt tutma alışkanlığının kesintiye uğramadığı ve kayda geçirilen bilgilerin yüzlerce yıl boyunca yaygın olarak okunduğu akla getirildiğinde, bu kaynakların aynı zamanda Çinlilerin dünya algısının uzun ve birikimli bir anlatısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde Çin'in kendini ve yabancı kültürleri nasıl algıladığı hakkında veri ve izlenimler bu kaynaklar içinde yer almaktadır.¹

Çin kaynaklarında “Türk: Tu-jue”² adı beşinci yüzyıla ilişkin kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Ondan önceyse “Türk” adı farklı sözcüklerle (Ju-qu) karşılanmıştır. Önceleri Hun yönetiminde idari bir makam adı olan Ju-qu (okunuşu: cüçü), zamanla bir boy adına dönüşmüştür. Bu iki adı yazılışları farklı olsa da Çin kaynaklarının onları birbiriyle ilişkilendirmesi, Tu-jue (Tür-küt) ile Ju-qu'nün aynı kökten gelen kavimler olduğunu göstermektedir. Kuzey Tarihi'ne göre Ju-quler, en son Gansu'nun Zhangye çevresinde yaşayan bir boya mensuplardır. Bu boy 439 yılında Wei Hükümdarı Taiwu

¹ “24 Tarih” adıyla da bilinen külliyat Çin'de hanedan tarihlerini anlatan 24 adet tarih eserinden oluşur. Eserlerin aktardığı olaylar, efsanevi hükümdar Huang Di'den (yaklaşık olarak M. Ö. 2550), Ming Hanedanı'nın yıkıldığı tarih olan 1644 yılına kadar geçen 4000 yıllık zamanı kapsamaktadır. Eserler toplam 3213 rulo ve yaklaşık 40 milyon imden oluşmaktadır. Eserlerin çoğunluğu ‘biyografik yöntem’le kaleme alınmış, hepsi ortak sistematik bir yapıda oluşturulmuştur. Bu eserlerin tarih boyunca gördükleri itibar, ‘Resmî Tarihler’ adıyla anılmalarına ve böylece resmî söylemin tarih külliyatı olma özelliğine sahip olmalarına sebep olmuştur. “24 Tarih”, toplamda 40 milyon imi aşan zengin içeriğiyle tarih araştırmalarının başlıca başvuru kaynağıdır. İlk eser olan ‘Tarih Kayıtları’ndan başlayarak en sonuncusu olan ‘Ming Tarihi’ adlı esere kadar 1800 yıllık uzun zaman diliminde yazılmasıyla da dünyanın en kapsamlı yıllıkları olarak kabul edilmektedirler. “24 Tarih” daha sonra, 1921 yılında, Moğol yönetimini anlatan “Yeni Yuan Tarihi 新元史” ve Mançu yönetim dönemini anlatan “Qing Tarih Yazmaları 清史稿” adlı eserlerin de ‘Resmî Tarih’ statüsüne alınmasıyla ‘24 Tarih’ adı, ‘26 Tarih’ olarak değiştirilmiştir. Bu yıllıklar içinde Orta Asya ülke ve devletlerinin yaşayışları, gelenek görenek ve adetleriyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Bu etnografik anlatılar içindeyse yörelerin “ceza uygulamalarına” ilişkin bilgiler de yer almaktadır.

² Bu yazıda yakın zamanda daha yaygın olan *pinyin* yazı çevirimi kullanılmıştır. Eserlerin tanınabilmesi için kısaltma olarak verilen baş harflerin literatürde yaygın olan Wade Giles karşılıkları da eklenmiştir. Bunlar ya yatık kesme (/) ya da parantez içinde verilmiştir. Yabancı menşeden olduğu bilinen ad ve sözcüklerin ayırt edilmesi, ses çevirimi olduklarını vurgulamak ve hecelemeyi kolaylaştırmak gayesiyle, “-” işaretinden yararlanılmıştır. ‘Tu-jue’ için çoğunlukla ‘Türk’ yazılmıştır ve Türkçe yazında mevcut olan ‘Turfan’, ‘Töles’ gibi özel adların Türkçe karşılıkları tercih edilmiştir. Alıntılar yapıldığı çevirilerin Çince asılları da dipnotlarda verilmiştir, fontlar biraz küçük olmakla birlikte, bu sayede okura karşılaştırma imkânı tanınmıştır. Klasik eserler yazar adlarıyla değil, eser adlarının ilk harfleriyle kısaltılarak verilmiştir.

tarafından sürülmüş ve kuzeyde bulunan Rouranlara sığınmıştı. Altay Dağları'nın eteklerine yerleşen ve Rouranların demirciliğini yapan halkın madencilikte usta olduğu bilinmektedir. İlk atalarından Ne-du-liu'nun³ oğlu A-xian, kendisine Şad unvanını almıştı.⁴ A-xian Şad'dan sonra gelen Tu-wu, "yabgu" unvanını almış⁵, ardından gelen İlig Kağan Tu-men (Bumin) ise "kağan" unvanını alarak devlet oluşumu üç nesil içinde tamamlanmıştı.⁶

Kaynaklardan Zhou Tarihi hacmi ve sayfa sayısı bakımından kısa olmakla birlikte, anlattığı dönem ile yazıldığı tarihin birbirine yakınlığı açısından oldukça otantik bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Eser, Batı Wei (535–556) ve Kuzey Zhou (557–581) hanedanlarının döneminde meydana gelen olayları kapsamaktadır.⁷ Toplam 50 bölümden oluşmaktadır ve bu günümüz ölçülerinde bin sayfa kadardır. Eserin sekiz bölümü "saray kayıtları"na, geri kalan 42 bölüm ise biyografilere ayrılmıştır. Türkler ve çevre halklar hakkında anlatılar eserin son bölümlerinde yer almaktadır.⁸

³ Yeni Tang Tarihi'nde bu isim "Na-du-lu 訥都陸" yazılmış, Linghu, *Zhou Shu* (ZS/CS), s. 907.

⁴ Linghu, Defen 令狐德棻, *Zhou Shu* 周書 (*Zhou Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 907.

⁵ Ouyang, Xiu 欧阳修, *Xin Tang Shu* 新唐書 (Yeni Tang Tarihi), Zhonghua Shuju, s. 6055.

⁶ Türeyiş Destanı'yla başlayıp Taspar Kağan'a uzanan olaylar Zhou Tarihi, Kuzey Tarihi ve Sui Tarihi'nde de anlatılmaktadır. Diğer unvanlar ve "kağan 可汗" unvanı için bknz. İsenbike Togan, Gülnar Kara, Cahide Baysal, *Çin Kaynaklarında Türkler Eski T'ang Tarihi*, TTK Yayınları, 2005, s. 73–74; 372. Özellikle "Kağan" unvanı üzerine Sadettin Gömeç'in çalışması görülmelidir. Saadettin Gömeç, "Kagan ve Katun", DTCF Tarih Araştırmaları, Sayı 29, s. 81–90. Ankara. 1997.

⁷ 535 yılında kurulan Batı Wei kısa süre sonra Yu-wen Jue tarafından ele geçirilmiş ve 557 yılında yıkılmıştır. Yu-wen Jue, "Zhou" hanedanı adıyla eski Wei topraklarına egemen olur. Bu devlete Çin devlet silsilesi içinde Kuzey Zhou adı verilir ve 581 yılında Sui Hanedanı tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar kuzey Çin'de ve kuzey batısında hüküm sürer. Bu dönem Kök Türk Devleti'nin kuruluş ve genişleme dönemidir.

⁸ Wei Shu'dan sonra "Türk" adının geçtiği en eski yazılı kaynak olan Zhou Shu, aynı zamanda özel olarak Türkler Monografisinin bulunduğu ilk eserdir. Özellikle "Ötükenden Çıkış" ve *şad-yabgu-kağan* siyasi gelişimi ve olaylarının anlatıldığı bu metnin Türkçeye tercümesi daha önce Liu Mau-tsai'in Almanca tercümesinden yararlanılarak yapılmıştır. En eski Stanislas Julien'in 19. yüzyılda Fransızcaya yaptığı çeviriler bulunmaktadır. (Stanislas Julien, *Documents historiques sur les Tou-kioüe (Turcs)* (1864)). Bunun yanında Bahaeddin Ögel'in 1969 yılı ders notlarında bölümler yer almaktadır. Tam metin olarak Liu Mau-tsai'in Almanca neşriden yapılan çeviri, konuyla ilgili diğer biyografilerde yer alan anlatıların da neşredilmiş olmasıyla oldukça tamdır. Konu Türk tarihi olduğu için çok zengin Türkçe yazın bulunmaktadır. Burada verilen çeviriler aksi belirtilmediği takdirde şahsıma aittir. Çeviriler, diğer çalışmalarda bulunan ilgili kısımlarla karşılaştırılabilir, bu sayede daha ileri çalışmalara imkân sağlanabilecektir. İsenbike Togan, *Eski T'ang Tarihi*, ve Ahmet Taşağıl *Göktürkler* içinde anlatı ve alıntılar yer almaktadır.

Tang Hanedanı'nın başlarında, Ling-hu De-fen'in başyazarlığında kaleme alınan Zhou Tarihi Türk tarihi açısından ayrıca öneme sahiptir. Eserin 907 ila 912. sayfaları arasında "Türkler" başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Aynı yıllarda derlenen Kuzey Tarihi, Kuzey Qi Tarihi, Zhou Tarihi ile Sui Tarihi 636 yılında hükümdarın onayına birlikte sunulmuşlardır. Bu eserler, Türk tarihi açısından daha sonraki dönemleri detaylı bir biçimde ele alan eski ve yeni Tang tarihlerinden üç yüz yıl daha eskidir.⁹ 636 yılında tamamlandığı bilinen Zhou Shu, Wei Shu gibi daha eski eserlerde dağınık olarak görülen Türklerle ilgili bilgilerin bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirildiği ilk eser olması bakımından önemlidir. Erken dönem Türk tarihi açısından bir diğer dikkat çekici özellik ise nispeten kısa olan eserin genelinde "Tu-jue" adının yüzden fazla yerde görülmesidir.¹⁰

1. Çin Kaynaklarında Türeyiş Anlatısı ve Komşu Ülke Sorunu

"Tu-jue" (Giles: T'u-chüeh) başlığı altında yer alan kısım bu kapsam dâhilinde, metin içindeki en önemli kısımdır.¹¹ "Türeyiş Destanı"ndan başlayarak Taspar Kağan (572–581) yönetim dönemine kadar olay ve anlatıların konu edildiği bu kısımda hala yanıt bekleyen sorunlar bulunmaktadır.¹² Bu sorulardan biri, Türeyiş Destanı'nın hemen öncesindeki "büyük felaket" olarak adlandırabileceğimiz mezalim sırasında Türklere saldıran "komşu ülke"nin hangisi olabileceği sorusudur. Çince kaynaklar bu

⁹ P. B. Golden de, Zhou Tarihi (626–636), Kuzey Tarihi ve Sui Tarihi (621–636)'nin yazılma tarihlerinin çok yakın olduğuna dikkat çekiyor. Peter, B. Golden *Türk Halkları Tarihine Giriş* (ç. Osman Karatay), Karam Yayınları, 2002, Ankara. Eski Tang Tarihi M.S. 940–45 yılları arasında kaleme alınmıştır. İsenbike Togan *Eski Tang Tarihi*, s. xix. I. ve II. Kök Türk Kağanlığı'nın uzun tarihini konu alan, İsenbike Togan'ın önemli çalışması, metin neşri, tenkidi, yöntemi ve aydınlatıcı açıklamalarıyla bir kaynak niteliğindedir.

¹⁰ Diğer yandan Zhou Tarihi metninin otantikliği konusunda Liu Mau-tsai, asıl metnin kaybolduğunu ve daha sonraki yıllarda Kuzey Tarihi'ne göre yeniden yazıldığını öne sürmektedir. İlgili kısımların Beishi ile örtüştüğü görülmektedir. Bknz. Liu, Mau-tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, (çev.) Ersel Kayaoğlu - Deniz Banoğlu, Selenge yayınları, İstanbul, 2006, s. 609.

¹¹ Türklerin kökeni ve geldikleri yerlere ilişkin farklı söylenceler, farklı coğrafya ve kökenlere işaret etmektedir. Bunlar Kuzey Tarihi: 3285 (1 a.) Batı Denizi'nin (Bostan Gölü) batısından geldikleri; (1 b.) Ping Liang'da yaşayan karışık Hun kavimlerinden oldukları (Ju-qu A-shi-na soyu) (1 c.) Hunların kuzeyindeki Suo Ülkesi'nden geldikleridir. Sui Tarihi: 1863'de (2 = 1 b.); Zhou Tarihi: 907 (4) Hunların bir başka kavmi, (4) Ding-ling 丁零 – Gao-che 高车 (Yüksek Arabalılar), Tie-le 铁勒'lardan oldukları gibi, geldikleri yer ve kökenleri konusunda farklı literatürde de anlatılan çeşitli anlatı başlıkları da dil ve anlatım açısından karşılaştırılmayı beklemektedir. Kapsam dışı olduğu için burada detaylandırılmamış sadece değinilmiştir.

¹² Bunların arasında "Ergenekondan Çıkış ve tarihlendirme", A-bang-bu, Yi-zhi-ni-shi-du vb. adların Türkçe okunuşları gibi sorunlar başta gelmektedir. Bu yazıda yalnızca "komşu ülke *lin guo*"nun neresi olabileceği sorunu ele alınmaktadır.

konuda suskundur, “komşu ülkenin” neresi olduğu konusunda bilgi vermemektedirler. Fakat bu sorunun olası yanıtı, Türeyiş Destanı'nda geçen “ayak(lar)ını kesip bataklığa terk ettiler” ifadesinden hareketle Zhou Tarihi'nin sayfalarında saklı olabilir. Bu yazı bu soruya yanıt aramaktadır. Hatırlamak gerekirse, Zhou Tarihi'nde geçen ilgili bölüm şöyledir;

“...[Türkler] daha sonra komşu ülke tarafından mağlup edilmiş, soyları tamamen yok edilmişti. [Geriye] bir erkek çocuk kalmış [ve o da] ancak on yaşındaymış. Askerler yaşı küçük olduğu için onu öldürmek istememiş, ayaklarını keserek bataklık bir çayırılığa terk etmişler...”¹³

Türklerin tarih sahnesine çıkışını anlatan Türeyiş Destanı'nın yer aldığı ilk metin Zhou Tarihi'dir. Bunun yanında, dil ve anlatım açısından büyük oranda Zhou Tarihi ile örtüşen bir diğer eser Kuzey Tarihi'nde konuyla ilgili ilginç bir fark dikkati çekmektedir. Buna göre ailesi ve soydaşları öldürülen on yaşındaki küçük çocuğun maruz kaldığı mezalim, küçük ama önemli bir farkla ortaya konmuştur.

“...[Türklerin] soyadları A-shi-na'ydı. Sonra [bir] komşu ülke (linguo) tarafından mağlup edilerek soyları tamamen yok edilmişti. [Geriye] bir erkek çocuk kalmıştı ve o da ancak on yaşındaydı. Askerler, yaşı küçük olduğundan onu öldürmeye kıyamamışlar, ayak(lar)ını kesip kol(lar)ını kırarak bataklık bir çayırılığa bırakmışlardı...”¹⁴.

Zhou Tarihi'nden farklı olarak Kuzey Tarihi'nde “küçük çocuğun ayaklarını kesmelerinin yanında “kollarını da kırdıkları” kayıtlıdır. Eğer Liu Mau-tsai'm ileri sürdüğü gibi “Zhou Tarihi'nin kaybolduğu ve daha sonra Kuzey Tarihi'nden yararlanılarak tekrar yazıldığı bilgisi doğruysa,¹⁵ Kuzey Tarihi'nde geçen “ayak(lar)ını kesip kol(lar)ını kırdılar” ifadesinin daha güvenilir ve asla yakın kabul edilmesi gerekir. Bu çerçevede, kaynakların gösterdiği kadarıyla, söz konusu komşu ülke “lin guo”nun neresi olabileceği hakkında veri olarak elimizde “ayak kesme” ve “kol kırma” bilgisi bulunmaktadır.

Anlatının devamında ise yakın bir bölgede yaşadığını kabul ettiğimiz “komşu ülke hükümdarı”nın çocuk ile kurdun üzerine askerlerini yeniden gönderdiğini okuyoruz:

¹³ İlgili kısmın Çincesi: 後為鄰國所破，盡滅其族。有一兒，年且十歲，兵人見其小，不忍殺之，乃刎其足，棄草澤中...Linghu, *Zhou Shu* (ZS/CS), s. 907. Aksi belirtilmediği takdirde bu makalede verilen çeviriler şahsıma aittir.

¹⁴ İlgili kısmın Çincesi: 姓阿史那氏。後為隣國所破，盡滅其足。有一兒，年且十歲，兵人見其小，不忍殺之，乃刎足斷其臂，棄草澤中。Li, Yanshou 李延壽, *Bei Shi* 北史 (Kuzey Tarihi), Zhonghua Shuju, 1988, Pekin, s. 3285.

¹⁵ Liu, *Doğu Türkleri* s. 609

“O hükümdar, çocuğun hayatta olduğunu duymuş, Onu öldürmek için yeniden peşine adam takmıştı. Gönderilenler, kurdu çocuğun yanında görmüş [ve] onu da öldürmek istemişler [ama] kurt, Turfan memleketinin kuzeyindeki dağlara kaçmıştı.”¹⁶

“Komşu ülkenin” neresi olabileceği konusunda araştırmacıların pek azının görüş belirttiği görülmektedir. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel “lin guo” ifadesinin nihayetinde somut bir ülkeye karşılık gelmesi gerektiği düşüncesiyle, “lin 鄰” imini okunuşuyla kabul etmiştir.¹⁷ Denis Sinor “Erken İç Asya Tarihi”nde konuyu kuramsal açıdan ele almış ve özel olarak “komşu ülke” sorununa değinmemiştir.¹⁸ Peter B. Golden “Türk” adı üzerine eğilmiş ve “...Komşu bir halk (Lin Devleti) tarafından tamamen katledilen...” şeklinde yer vermekle birlikte açıklama getirmemiştir.¹⁹ Liu Mau-tai’ın “Doğu Türkleri” eserinde de bu hususta bir açıklama göze çarpmamaktadır.²⁰ Ma Changshou ise, Lin Gan’ın derlediği önemli eser içindeki makalesinde görüş belirterek bu ülkenin Dingling (Töles) boyları arasından olabileceğini öne sürmektedir ancak savına gerekçe göstermemektedir.²¹

Çince komşu anlamındaki “lin” iminin kullanımları bu “ülkenin” yakında bir yer olması gerektiğini düşündürmektedir. Bu nedenle, dönemin Çin kaynaklarının gösterdiği doğrultuda “ayak kesme ve kol kırma” uygulamasının yakın ve uzak komşu halklarla ilgili kayıtlarda bulunup bulunmadığı incelenmeyi gerektirmektedir.

2. Altıncı Yüzyılda Türklerde ve Komşu Halklarda Ceza ve İnfaz

Evrensel hukuk ve yasalar bağlamında günümüz “suç” ve “ceza” kavramlarının, modern çağın ürünü olduğu düşünülmelidir. Bugün suç karşılığı olarak uygulanan cezalar çoklukla “kapatma” ve “tecrit” ile

¹⁶ Kuzey Tarihi’nde “kuzey” yerine “kuzey batı” ifadesi geçmektedir. Konuyla ilgili Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 11, dpn. 14’te ilgili diğer metinlerle kıyası yapılmıştır. *İlgili alıntının Çincesi*: 彼王聞此兒尚在，重遣殺之。使者見狼在側，並欲殺狼。狼遂逃于高昌國之北山。校 [一]狼遂逃于高昌國之北山「北山」，北史卷九九突厥傳作「西北山」。按隋書卷八四突厥傳、冊府卷九五六一一二五二頁、通典卷一九七突厥條都說「其山在高昌西北...”Linghu, *Zhou Shu* (ZS/CS), s. 907; Wei Liangtao 魏良弢 2005, “Tu-jue Hanguo yu Zhongya 突厥汗国与中亚 (Türk Kağanlığı ve Orta Asya)”. *Xiyu Yanjiu* 西域研究 (Batı Bölgeleri Araştırmaları Dergisi). No. 2005/3. s. 9.

¹⁷ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 20.

¹⁸ Denis Sinor (ed.), *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, 2009, İstanbul, s. 285–87.

¹⁹ Golden, *Türk Halkları*, s. 95.

²⁰ Liu, *Doğu Türkleri* s. 13, 61.

²¹ Ma, 1987 Lin içinde: Lin, Gan 林幹 ed. *Tujue yu Huihe Shi* 突厥與回紇史 (*Türk ve Uygur Tarihi*), Neimenggu Renmin Chubanshe, 1987, s. 142–3.

karşılanmaktadır. Orta Çağ'ın sonlarında ortaya çıktığını düşünebileceğimiz “ceza olarak kapatma”, geleneksel ceza yöntemleri arasında pek az karşılaşılan bir uygulamadır. Eski Çin'deki uygulamalara baktığımızda da benzer bir durum görülür.²²

Eski Çin'de “ceza-ınfaz” anlayışı, “işkence” ile iç içe geçmiş çok çeşitli uygulamaları kapsamaktadır ve “Çin işkencesi” tabirinin hatırlatacağı üzere bunlar son derece detaylı, çoğu durumda çok sert işkence yöntemlerini de içeren cezalar sistemini oluşturur. Deri yüzme (剥皮), bedeni ikiye ayırma (腰斩), arabayla sürüklenme (车裂), beş parçaya ayırma (俱五刑), binlerce çizik atıp (ölümü uzatmak 凌迟), boğma (缢首), deşme (宫刑), ayak kesme cezası (刖刑), şişleme (插针), canlı canlı gömme (活埋), zehirleme (鸩毒), sopa ve dayak (棍刑) vb. gibi onlarca ceza infaz yöntemi göze çarpmaktadır. Bunların arasında ‘ayakları kesme’ yoluyla “kötürüm bırakma” âdetinin de olduğu göze çarpmaktadır.²³

²² Çin'de “kapatma” Han Hanedanı'ndan başlayarak görülmekle birlikte bu, bir tür “ceza” olmaktan ziyade, siyasi ittifakların, hizipleşmelerin ve sürgünlerin bir uzantısı olan “diplomatik” bir araç olarak değerlendirilmelidir. Han Dönemi kayıtlarında karşımıza çıkan “kapatma” örnekleri arasında bu diplomatik araç; bey, şehzade ve önemli kişilerin sürgün edilmelerinde örneklendirilebilir. Bu anlamda tarihi kayıtlarda karşımıza çıkan ilk belirgin olay Hun (Xiongnu/Hsiung-nu) Hükümdarı Tuman'ın, oğlu Mo-du'yu (Mete/Batur) Yuezhi'lara rehin olarak vermesidir. Benzer biçimde, ittifakların ve anlaşmaların teminatı niteliğinde Çin hanedanlarına “rehin” olarak gönderilen Orta Asya'lı bey ve şehzadeler de bu sınıfa dâhildir. Bunlar çoğu zaman “ipekböceği yetiştirilen evler”e kapatılırlar ve saray çevresindeki denetimli bir alanın dışına çıkmalarına izin verilmez. Bir diğer örnekte; “Cheng-hê [saltanat devresinin] ilk yılında [M.Ö. 92], Lou-lan Kralı ölünce devletin ileri gelenleri [Chang-an'a] gelerek Han [imparatorluğunda] rehin bulunan [Beyin] oğlunun geri verilmesini rica edip onu başa geçirmek istediler. [Fakat] rehin [olan] oğlan, Han kanunlarına göre cezalandırılıp [hadım edilmiş], ipekböceği yetiştirilen eve kapatılmıştı, bu yüzden geri gönderilemedi. Karşılığında [şöyle] dendi: ‘Göğün Oğlu bu hizmetkarını [çok] sevmektedir, gönderemeyiz. Onun yerine sıradaki kişiyi başa geçiriniz. Lou-lan ikinci kişiyi başa geçirdi...’ Ban Gu 班固 *Han Shu* 漢書 (Han Tarihi). Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 3877 ifadelerinde işlev ve uygulamanın anlamı ve önemi görülebilmektedir.

²³ Tang Döneminde yürürlükte olan dört ceza metni: “Kanunameler 律, Emirnameler 令, Uygulamalar 格, Teknik 式”ten oluşuyordu. Kanunlar dışındakiler sırasıyla ‘devlet nizamı ve bekası’ gibi çeşitli içeriklere sahipti. Cezalar dönemden döneme değişiklik göstermekle beraber Tabgaçlar'dan miras kaldığı görülen ve Sui uygulamalarını Tang'a taşıyan on iki bölümlük “kanunnameler” bulunmaktadır. Bunlar; “koruma ve yasaklar”, “memuriyet idaresi”, “hane halkı ve evlilikler”, “tekelleşme”, “eşkıyalık ve hırsızlık” vb. gibi sosyal yaşamın çeşitli yönlerini konu alan kanun ve kurallardan oluşmaktadır. Cezalar bu yapı içindeki suç tanımlarına göre uygulanmakta ve genel başlıklarıyla; “dayak”, “askı”, “hapis/angarya”, “sürgün” ve “ıdam” gibi cezaları içermektedir. İdam cezası yukarıda özetlenen uygulamalara ayrılmaktadır. Ouyang, Xiu 欧阳修, *Xin Tang Shu* (XTS/HTS)新唐書 (Yeni Tang Tarihi), Zhonghua Shuju, 1998, s. 1407–8.

Zhou Tarihi'nde, devlet, ülke ya da yöre halklarının ele alındığı anlatılarda, Türklere komşu halk ve kültürlerdeki ceza ve infaz yöntemleri de görülebilmektedir. Öncelikle, Zhou Tarihi'de bulunan "Türkler" monografisi ve hemen sonrasındaki kısımlarda geçen suç ve ceza uygulamalarıyla ilgili cümlelere bakmakta yarar görüyorum:

"...[Türklerin] ceza kanunları[na göre]; başkaldıranlar²⁴, adam öldürüp kadınına işgal edenler [ve bir] at çaldığında [kaçarken] tökezleyen [ve yakalananların] hepsi öldürülür. Başkasının kadınına-kızını kirletenler mal ve mülkle ağır bedel öder ve [diğer adama] kendi kızını eş olarak vermek zorundadır. Kavgada başkasını yaralayan, [yaranın] ağır [veya] hafif oluşuna göre maddi [bedel] öder; at ve çeşitli eşya çalanlardan, her bir [eşya için değerinin] on katından fazlası tazmin [edilir]..."²⁵

Yine Zhou Tarihi'nde kayıtlı bir başka halk olan Eftalitler (Ye-dalar) hakkında da konuya ilişkin bir kayıt göze çarpmaktadır. Buna göre eski Yue-zhi'lerle ortak kökenden gelen Ye-da'ların gelenek görenekleri ve "ceza yasalarının Türklerle" aynı olduğunu okuyoruz.

"Ye-da halkı, Büyük Yüezhilar ile aynı menşededir. Hotan'ın batısında yaşarlar; [burası] Chang'an'a 10100 *li* uzaklıktadır.²⁶ Hükümdarları Ba-di-yan Kenti'nde oturur; Kentin kapladığı alan on küsur *li*'dir. Ceza yasaları, gelenek görenekleri Türklerle aynıdır."²⁷

Liaodong'daki Xianbei Muronglar'ın soyundan gelen ve zaman içindeki göçleriyle Taklamakan'ın güneyinde Qinghai Platosu'na yerleşen Tu-yü-hun halkının göreneklerinin bir kısmının "Türklerle aynı" olduğu kayıtlıdır. Fakat Tu-yü-hunlarda ölüm ceza ve infazının istisnai ve ürkütücü bir anlatımıyla karşılaşıyoruz:

²⁴ Kuzey Tarihindeki farklı bir ifade daha görülüyor: "...sapkınlık yapanların cinsel uzvu kesilir ve [vücutları] belinden ikiye ayrılır...: ...淫者，割勢而腰斬之...Li Yanshou, Kuzey Tarihi, Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 3288.

²⁵ İlgili kısmın Çincesi: "...其刑法：反叛、殺人及姦人之婦、盜馬絆者，皆死；姦人女者，重責財物，即以其女妻之；鬪傷人者，隨輕重輸物；盜馬及雜物者，各十餘倍徵之..."Linhu, *Zhou Shu*, s. 910.

²⁶ Uzunluk birimi *li*, 300 ila 360 adıma karşılık gelen uzunluk birimi.

²⁷ İlgili Çince pasaj: "嚙噓國，大月氏之種類在于闐之西，東去長安一萬百里。其王治拔底延城，蓋王舍城也。其城方十餘里。刑法、風俗，與突厥畧同。其俗又兄弟共娶一妻..." Linhu, *Zhou Shu*, s. 918. Diğer eserler Li, *Kuzey Tarihi*, s. 3279 ile Wei, *Shou* 魏收, *Wei Shu* 魏書 (Wei Tarihi), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 2277.'de Bo-ti 薄提 adıyla anılan bu yer Ba-di-yan daha sonraki dönemlerde de farklı ad ve ses çevrimleriyle karşılanmıştır. Bugün Afganistan'ın kuzeyindeki Belh'tir.

"...Yaptırım ve cezalarına gelince; adam öldürüp at çalanların cezası ölümdür, diğer [suçlar] için mallarına el konulur, [her] olayın [ası] araştırılıp soruşturulur ve buna göre karar verilir. [Ölüm] cezası sırasında, [suçlunun] başı keçeyle sarılmalıdır, büyük bir taş yüksek bir yerden atılarak [ceza] infaz edilir. Baba veya ağabeyleri öldüğünde analıklarına ve yengelerine sahip çıkarlar; bu, Türklerin adetleriyle aynıdır..."²⁸

Taklamakan Çölü'nün güneyinde bulunan Hotan Devleti ise âdet, gelenek ve görenekleri bakımından Kuça'ya benzemektedir.²⁹

"...[Hotan'ın] ceza kanunlarına göre, adam öldüren öldürülür; diğer suçlar ağırlıkları nispetinde cezalandırılır. Âdet, gelenek ve ürünleri görünüşte Kuça'ya benzer..."³⁰

Gao Chang adıyla anılan Turfan'da ise gelenek göreneklerin Çin'e benzediği bilgisi bulunur: "...[Turfan'da] yoksullar, vergilerini keten kumaşla öder. Arada fark olsa da gelenek görenekleri, ceza kanunları, düğün [ve] cenazeleri Çin'e benzer..." Jihular'daysa; "...ırza geçen olduğunda olayın [ası] soruşturulur ve] ceza [buna göre] verilir. Ayrıca ağabey veya kardeşleri öldüğünde karısını kendilerine alırlar..." denmektedir.³¹

Moğolistan yaylalarından Hindistan'ın kuzeyine kadar uzanan geniş coğrafyada yaşayan halklarda görülen "ceza uygulamaları" arasında, yukarıda ilk elden verilen "ayak kesme ve kol kırma" âdetinin yalnızca Kuçalılar arasında uygulandığı görülmektedir.

"Kuça Ülkesi Akdağlar'ın 170 *li* güneyindedir, doğuda Chang'an'a 6700 *li* uzaklıktadır. Hükümdarının soy adı Bai'dır ve Sonraki Liang [hükümdarı] Lü Guang'ın atadığı Bai Zhen'in soyundan gelmektedir. Yönetim merkezinin alanı beş, altı *li*'dir. Ceza kanunlarına göre; adam öldüren öldürülür; yağma ve eşkıyalık yapanların bir kolu kırılır, bir ayağı kesilir..."³²

²⁸ Çince ilgili metin: 其刑罰，殺人及盜馬者死，餘則 微物，量事決杖。刑人必以氈蒙頭，持石從高擊殺之。父兄亡後，妻後母及嫂等，與突厥俗同。... Linhu, *Zhou Shu*, s. 913.

²⁹ Kuça ile benzerliğin "görünüşte" olduğu ifade edilmektedir. 自外風俗物產與龜茲畧同。Linhu, *Zhou Shu*, s. 927.

³⁰ 其刑法，殺人者死，餘罪各隨輕重懲罰之... Linhu, *Zhou Shu*, s. 927.

³¹ İlgili alıntıların Çincesi: 賦稅則計輸銀錢，無者輸麻布。其刑法、風俗、婚姻、喪葬，與華夏小異而大同。... Linhu, *Zhou Shu*, s. 915; 有犯姦者，隨事 懲罰。又兄弟死，皆納其妻。... Linhu, *Zhou Shu*, s. 897

³² İlgili alıntıların Çincesi: 龜茲國在白山之南一百七十里，東去長安六千七百里。其王姓白，即後涼呂光所立 白震之後。所治城方五六里。其刑法，殺人者死，劫賊則斷其一臂，並刖一足。Linhu, *Zhou Shu*, s. 917.

Zhou Tarihi'nin verdiği bilgi Türeyiş Destanı'ndaki ifadeyle örtüşmektedir. Buradan okuduğumuz kadarıyla “ayaklarını kesip kollarını kırarak” kötürüm bırakma Kuçalıların “eşkıyalara” uyguladığı cezadır. Savaş durumlarında da uygulanmış olabileceği akla getirilmelidir. Zhou Tarihi'nde bizi bu konuda daha ileri götürebilecek veriler bulunmamaktadır.

Zhou Tarihi'nden daha önce kitaplaştırılmış olan Wei Tarihi'nde ise Kuça ile ilgili anlatının bütünüyle bulunduğu ve başka bilgilerin verildiği görülmektedir.³³ Wei Tarihi'nde farklı detaylara yer verilmiştir³⁴ ve bizim için önemli olan Kuça'nın çevredeki ülke ve kent devletlerine olan uzaklığının da verilmiş olmasıdır. Zhou Tarihi'nden farklı olarak “Türklerin kuzeyde [yer alan] otağına 600 kusun *li* mesafede” olduğu ifadesi dikkat çekicidir. Adı anılan çevredeki diğer devletlere olan uzaklıklar karşılaştırıldığında yine “Türk Otağı”na en yakın merkezler olmalarıdır.³⁵ Bu kadar yakın olmasına rağmen başka devletler için kullanılan “Türlere bağlıdır” ifadesinin bulunmaması aslında şaşırtıcıdır. Altı ve yedinci yüzyıllarda bu bölge büyük oranda Türk yönetimi altındadır.³⁶

“Komşu Ülke (Lin Guo)”nun tespiti konusunda ilk elden sözü edilen “komşu” ve “kötürüm bırakma” uygulamasından başka verinin bulunmaması konunun tahlilini güçleştirmektedir. Diğer komşu devletlerle kıyaslandığında “Türk Kağanı'nın Otağı”na en yakın konumda bulunması Kuça'nın sözü edilen “komşu ülke” olabileceğini göstermektedir. Kuzey Tarihi'nde yer almamakla birlikte, bir diğer önemli tarih yılığı olan Sui Tarihi'nde bu ceza uygulamasının İranlılarda da benzer olduğu dikkate değerdir. Fakat söz konusu İran geleneğinin “kol kırma” değil “el kırma 斷手” olması Çince metinde fiziki yakınlığı vurgulayan “komşu” ifadesini önemli bir ölçüt haline getirmektedir. Bunun yanında Sui Tarihi'nde, Bo-si (Pers) adıyla anılan İran'da “ölüm cezasının olmadığı” ve onun yerine “el kırıp ayak

³³ Bu yüzden Zhou Tarihi'nde yer alan bu bölümün Wei Tarihi'nden alıntılanmış olabileceği akla yakın gelmektedir.

³⁴ Bai Zhen'in soyundan gelen Kuça Hükümdarı'nın, “renkli ipekten bir kuşakla başını bağladığı, kuşağın uçlarını [başının] arkasından sarkıttığı ve altın aslan [biçiminde] bir tahtta oturduğu” Wei, *Wei Tarihi*, s. 2266'da kayıtlıdır.

³⁵ Wei, *Wei Tarihi*, s. 2267.

³⁶ Xuan Zang'ın Seyahatnamesi'nde Türklerin bölgeye yoğun olarak gelip gittiklerini ve bölgeyi denetim altında tuttukları hakkında bilgiler yer alıyor. Özellikle Kuça yakınlarındaki destansı “Ejderha Gölü” bölümü buna işaret ediyor. Aynı yıllarda kitaplaştırıldıkları düşünülmeli, Xuan Zang'ın çalışmasının ilk elden tanıklıklara dayandığı akılda tutulmalıdır. Rui, Chuan-ming (ed.), *Hsüen-tsang Ta T'ang Hsi-yu Chi* 大唐西域記 (*Xuan Zang'ın Batı Bölgeleri Kayıtları*). Taiwan Ku-chi. Taipei, 1995, s. 7.

kestikleri" bilgisi verilmektedir.³⁷ Fakat "kol" - "el" sözcük farkı ve coğrafi konumuyla İran ihtimal dışı kalmaktadır.

Resmi Tarihler içinde yer almayan bir diğer metin olan manastır kayıtlarında (DCECFSZ) benzer bir ceza-infaz yöntemi Wang Xuance adlı elçiye atfedilen kısımlarda karşımıza çıkar. Çince Mó-qié-tuó-guó 摩伽陀國 adıyla bilinen Magadha Ülkesi'nde hırsızlık yapanların "parmaklarının ve ayaklarının kesildiği" bilgisi görülmektedir.³⁸ Orta Hindistan'da yer alan Maghada'nın Türeyiş Destanı'nda geçen "komşu ülke" olma olasılığı, tahmin edileceği üzere çok düşüktür. Aynı kaynaktaki Batı Bölgeleri Kayıtları'nda Brahmanlar Ülkesi'nde de "burun ve kulak kesme, ayak ve el kesme"den söz edilmektedir. Ancak bu ülke de coğrafi uzaklığı bakımından ihtimal dışı tutulmalıdır.³⁹ Son olarak, geleneksel bir uygulama olan "ayak kesme" bir ceza yöntemi olarak eski Çin'de de görülmektedir. Ancak "komşu ülke"nin "Çin devletlerinden biri" olması halinde bunun kayıtlara yansımış olması gerektiği kabulünden hareketle bu olasılık da ihtimal dışı kalmaktadır.

3. Zhou Shu'da Geçen Kuça ile İlgili Anlatı

"Kuça Ülkesi, Lopnor'un kuzeybatısında, Akdağlar'ın 170 *li* güneyindedir, doğuda Changan'a 6700 *li* uzaklıktadır. Hükümdarının soy adı Bai'dir ve Sonraki Liang [hükümdarı] Lü Guang'ın atadığı Bai Zhen'in soyundan gelmektedir. Yönetim merkezinin alanı beş, altı *li*'dir. Ceza kanunlarına göre; adam öldüren öldürülür; yağma ve eşkıyalık yapanların bir kolu kırılır (ve bir ayağı kesilir).⁴⁰ Vergiler toprağa göre alınır, topraksızlardan ise vergi gümüş olarak toplanır. Evlilik, cenaze, gelenek göreneklere ve yetiştirilen ürünler Yanqi ile aynıdır. [Burası] sadece iklimin ılıman oluşuyla biraz farklıdır. İnce kumaş, geyik derisi, halı ve kilim, nişadır, yeşil tuz, sarı zırnık, karabiber, iyi cins atlar ve boyunlu öküzleri

³⁷ İlgili Çince pasaj... "波斯國，都達曷水之西蘇蘭城即條支之故地也。其王字庫薩和。都城方十餘里。勝兵二萬餘人，乘象而戰。國無死刑，或斷手刖足，沒家財，或剃去其鬚，或繫排於項，以為標異..." Wei, Zheng 魏徵, *Sui Shi* 隋史 (*Sui Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 1856; Liu, Xun 刘昫, *Jiu Tang Shu* 舊唐書 (*Eski Tang Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 5312.

³⁸ İlgili kısım "唐王玄策行傳云。摩伽陀國法。若犯罪者... 斬指刖足。視犯輕重。以行其刑... Shi, Huijiao 释慧皎, *Toshio Tripitaka Gaoseng Zhuan*, Da Siensi San Zang Fashi Zhuan (DCECFSZ), Taisho Tripitaka Publication Association, Tokyo, 1983, s. 963a.

³⁹ Çince ilgili kısım "... 婆羅門... 則剃鼻截耳斷手 刖足。或驅出國。或放荒裔..." Shi, *Toshio Tripitaka* (DCECFSZ), s. 877b; Liu, *Jiu Tang Shu*, 5307.

⁴⁰ Bu ekleme Kuzey Tarihi'ne göre yapılmıştır; Wei Tarihi'nden alıntılanıldığı anlaşılan Kuça ile ilgili anlatı Kuzey Tarihi'nden alınarak eklenmiştir. Kuzey Tarihi'ndeki ilgili bölüm: "... 劫賊則斷其一臂，并刖一足..." Li Yanshou, *Kuzey Tarihi*, s. 3217.

vardır. Doğudaki Luntai adlı yer, Ershi Generali Li Guangli'nin ⁴¹ öldürüldüğü yerdir. 300 *li* güneyinde, doğuya akan bir akarsu vardır, adı Yiwu Suyudur, bu [aynı zamanda] Sarı Nehirdir. Baoding'in ilk yılında, hükümdarı [saraya] hediyeler sunmuştur.⁴²

4. Kuça ile İlgili Xuan Zang'ın Eserindeki Anlatılar

Bölge hakkında aynı tarihlerde yazıya aktarılan başka bilgiler Xuan Zang adında bir Budist rahibin seyahatnamesinde yer almaktadır.⁴³ Tarihsel olarak kayıtların, Zhou Tarihi, Sui Tarihi ve Kuzey Tarihi ile eş zamanlı oluşu sebebiyle burada yer verilmiştir. Xuan Zang Seyahatnamesi'nde Qu-zhi 屈支 adıyla anılan Kuça ve çevresi hakkında farklı detaylar göze çarpmaktadır:

“Kuça doğudan batıya bin küsur *li*, kuzeyden güneye 600 *li*'dir. Başkent in çevresi 17–18 *li*'dir. Topraklar pirinç, buğday ve *jingdao*⁴⁴ için uygundur; ayrıca üzüm, nar, erik çeşitleri, armut, şeftali ile badem yetiştirilir. Toprak, altın, bakır, demir, kurşun bakımından zengindir. İklimi ılık, gelenek-göreneklere sadedir. Yazı dili Hindistan'dan alınmıştır ve biraz değiştirilmiştir. Kaval ve kopuzdaki ustalıklarıyla diğer memleketleri geride bırakırlar. Kıyafetleriyle donatıları, işlemeli kaba kumaşlardır. Saçlarını kısa keserler ve bez başlık takarlar. Ticarete altın, gümüş ve bakır para kullanırlar. Hükümdar Kuça'nın yerlisidir; pek akıllı sayılmaz ve güçlü bakanların etkisindedir. Adetleri uyarınca, çocuk doğduktan sonra kafatası [iki] tahta arasına alınarak düzleştirilir...⁴⁵

⁴¹ Li Guangli'nin biyografisi Ban Gu, *Han Tarihi*, s. 2699'da kayıtlıdır.

⁴² İlgili Çince metin: "龜茲國在白山之南一百七十里，東去長安六千七百里。其王姓白，即後涼呂光所立白震之後。所治城方五六里。其刑法，殺人者死，劫賊則斷其一臂，並剝一足。賦稅，准地徵租，無田者則稅銀錢。婚姻、喪葬、風俗、物產與焉支畧同。唯氣候少溫為異。又出細氈、麋皮、毳、鏡、鹽綠、雌黃、胡粉及良馬、封牛等。乃之訛，今據改。東有輪臺，即漢貳師將軍李廣利所屠。其南三百里有大水東流，號計戍水，即黃河也。保定元年，其王遣使來獻。Linhu, *Zhou Shu*, s. 917, 27.

⁴³ Xuan Zang'ın Seyahatnamesi, bölge halkları ve Kök Türkler hakkındaki izlenimleri için bkz. Gürhan Kırilen, “Xuan Zang'ın Orta Asya İzlenimleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53, 1, 2013, 63–84. Konu hakkında Türkçedeki diğer çalışmalar için ilgili makalede s. 67, dpn. 7.

⁴⁴ Bir pirinç türüdür; Latince adı “oryza saliva subsp keng” olan bu bitkinin gövdesi kısa, yaprakları dar, rengi koyu yeşildir. Taneleri kısa ve kalındır, dayanıklı bir türdür.

⁴⁵ 屈支國。東西千餘里。南北六百餘里。國大都城周十七八里。宜糜麥有粳稻出蒲萄石榴。多梨柰桃杏。土產黃金銅鐵鉛錫。氣序和風俗質。文字取則印度。粗有改變。管絃伎樂特善諸國。服飾錦褐斷發巾帽。貨用金錢銀錢小銅錢。王屈支種也。智謀寡昧迫於強臣。其俗生子以木押頭。Xuan, Zang 玄奘 *Da Tang Xiyu Ji* (DTXYJ) 大唐西域記 (Batı Bölgeleri Kayıtları), Shanghai Renmin Chubanshe, Shanghai, 1977, 39.

4. 1. Doğuda Terk Edilmiş Bir Kent ve Efsaneler

“Ülkenin doğu sınırında şehrin kuzeyindeki Gök Tapınağı'nın⁴⁶ önünde Büyük Ejder Gölü bulunmaktadır. Ejderhalar şekil değiştirip kısraklarla çiftleşir. Doğan yavrular “Ejder Atı” cinsidir, [bunlar çok] yabanidir ve ehlileştirilmeleri zordur. [Bir sonraki nesilde] “Ejder Atın” yavruları [uysallaşır ve ancak bu şekilde] evcilleştirilebilirler. Bu nedenle memlekette iyi cins atlar çoğalmıştır.”

“Eski kayıtlara göre; bir süre önce ülkede 'Altın Çiçek' adında bir hükümdar varmış. Siyaseti gibi dinî konularda da aydın biriymiş. [Büyük Ejder Gölü'nde yaşayan] ejderhayı kontrol altına alıp arabasına koşmuş. Hükümdarın ölümü yaklaştığında, dizginiyle ejderhanın kulağına vurmuş ve ejderha göle girerek kaybolmuş. O günden sonra bir daha ortaya çıkmamış. Şehirde su kuyusu bulunmaz; halk su ihtiyacını Ejderha Gölü'nden karşılar. Ejderhanın insan kılığına girdiğine, kadınlarla beraber olduğuna, atlar kadar hızlı koşan çok güçlü ve cesur çocukların doğduğuna inanırlar. Böylece yavaş yavaş soyları karışmış, insanlar ejderha soyundan gelmeye başlamıştır. Güçlerine güvenerek yeni hükümdarın emirlerine karşı gelmişler. Bunun üzerine yeni hükümdar, Türkleri çağırılmış...⁴⁷

Sonuç Yerine

Konar-göçer devletlerin, güçlü liderlikler çıkardıklarında çok hızlı gelişim gösterdikleri bilinmektedir. Kök Türkler buna çok iyi bir örnek oluştururlar. Türklerin tarih sahnesine çıkışlarını izleyen yıllarda Çinlilerin nazarında ayrı birer devlet olarak tanımlanan vaha devletlerinin, kısa sürede Türk hâkimiyetine girdikleri görülebilmektedir. Coğrafi açıdan düşündüğümüzde, Kök Türklerin ortaya çıkışlarını izleyen süreçte komşu halkların, önce Taklamakan Çölü'nün kuzeyinde, Tanrı Dağları'nın güneyindeki vaha devletleri ile güneydeki Ordos bölgesi ve kısa süre sonra da Orta Asya'nın Mevaraünnehir bölgesi ve güneyindeki ülkeleri kapsadığı görülebilmektedir. Çok geniş bir coğrafyayı içine alan bu egemenlik alanında, Zhou Tarihi ve ilgili diğer kaynaklarda kayıtlı “ceza uygulamaları” yukarıda genel hatlarıyla ortaya konmuştur. Evlilik, cenaze, inançlar, giyim kuşam gibi bu memleketlerin kültür özelliklerinin bir araya getirilerek değerlendirilmesi ayrı bir çalışmayı gerektirmekle birlikte, kaynaklardaki

⁴⁶ Rui Chuan-ming, “Gök Tapınağı”nı Zerdüşt inancına bağlıyor. Rui, *Hsüen-tsang*, s. 7.

⁴⁷ 國東荒城國東境城北天祠前有大龍池。諸龍易形交合牝馬。遂生龍駒戾難馭。龍駒之子方乃馴駕。所以此國多出善馬。聞諸先志曰。近代有王。號曰金花。政教明察感龍馭乘。王欲終沒鞭觸其耳。因即潛隱以至於今。城中無井取彼池水。龍變為人與諸婦會。生子驍勇走及奔馬。如是漸染人皆龍種。恃力作威不恭王命。王乃引構突厥... Xuan, *Da Tang* (DTXYJ), s. 43.

anlatıları “asli ifadeler” olarak kabul ederek baktığımızda, Türeyiş Destanı’nda sözü edilen “komşu ülke”nin Kuça olabileceği ortaya çıkmaktadır. Zira buradaki “komşu”, “sınır komşusu” anlamındadır. Bu yüzden coğrafi bakımdan diğer ihtimaller uzak kalmakta ve metinde geçen ifadeyi tam olarak karşılamamaktadırlar.

Kuça’nın nüfusu ve askerî gücü hakkında M.S. 111 yılında tamamlanan Han Tarihi adlı eserde; “6970 hane, 81317 kişi ve 21076 asker”den söz edilmekte, küsuratlı ve detaylı bilgi verilmektedir.⁴⁸ Ancak daha sonraki kaynaklar nüfus ve asker gücü hakkında bilgi vermemektedir.⁴⁹ Kuça olasılığını destekleyen diğer gösterge ise, Wei Tarihi’nin “Kuça ile Türk Kağanı’nın Otağı” arasında gösterdiği 600 li (250 km) mesafedir. Wei Tarihi’nin “Batı Bölgeleri” kısmının genelinde verilen uzaklıklar arasında bu iki yer birbirine en yakın olanlardır. Konu daha ileri çalışmaları gerektirecek denli tartışmaya açık olmasına karşın, şimdilik bu iki gerekçeden ötürü, Türeyiş Destanı’nda adı geçen “komşu devletin” Kuça olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı izlekte Kuça hakkındaki diğer anlatılardan çıkarabileceğimiz bir sonuç ise, Altın Çiçek (Jinhua 金花) adlı Kuça Hükümdarı’nın, Türeyiş Destanı’nda sözü edilen “komşu ülke hükümdarı” olma ihtimalini göz önüne getirmektedir.

⁴⁸ Ban, *Han Tarihi*, s. 3911.

⁴⁹ Sonraki Han Tarihi’nde Kuça’ya yakın olan Karaşar’ın 50 bin kişilik nüfusu ve yirmi bin kişilik askeri olduğu kayıtlı. Fan, Ye 范曄, *Hou Han Shu 後漢書 (Sonraki Han Tarihi)*, Zhonghua Shuju, Pekin, 1988, s. 2938. Sonraki Han Tarihi 5. Yüzyılın ilk yarısında kaleme alınmıştır fakat anlattığı tarihsel dönem M.S. 6–189 yılları arasındadır. Sonraki Han Tarihi’nin verdiği bilgiden hareketle Han Tarihinde verilen nüfus ve asker sayılarının çok değişmemiş olduğunu, Türeyiş Efsanesi’nin konu olduğu dönemde yüz bine yakın nüfusu ve yirmi bin askerlik güce sahip olduğunu kabul edebiliriz.

KAYNAKÇA

- BAN, Gu 班固 *Han Shu* 漢書 (*Han Tarihi*). Zhonghua Shuju Pekin, 1988.
- FAN, Ye 范曄, *Hou Han Shu* 後漢書 (*Sonraki Han Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.
- GÖMEÇ, Sadettin, "Kagan ve Katun", *DTCF Tarih Araştırmaları*, Sayı 29, Ankara, 1997, s. 81–90.
- KIRİLEN, Gürhan, "Xuan Zang'ın Orta Asya İzlenimleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53, 1, 2013, 63–84.
- LI, Baiyao 李百藥, *Bei Qi Shu* 北齊書 (*Kuzey Qi Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.
- LI, Yanshou 李延壽, *Bei Shi* 北史 (*Kuzey Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.
- LIN, Gan 林幹 (ed.), *Tujue yu Huihe Shi* 突厥與回紇史 (*Türk ve Uygur Tarihi*), Neimenggu Renmin Chubanshe, 1987.
- LINGHU, Defen 令狐德棻, *Zhou Shu* (Zhou Tarihi), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.
- LIU, Mau-tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, (ç. Ersel Kayaoğlu - Deniz Banoğlu), Selenge yayınları, İstanbul, 2006.
- LIU, Xun 刘昉. *Jiu Tang Shu* 舊唐書 (*Eski Tang Tarihi*). Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.
- OUYANG, Xiu 欧阳修, *Xin Tang Shu* 新唐書 (*Yeni Tang Tarihi*). Zhonghua Shuju, Pekin, 1998.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- PETER, B. Golden, *Türk Halkları Tarihine Giriş* (çev. Osman Karatay). Karam Yayınları. Ankara, 2002.
- RUI, Chuan-ming (ed.), *Hsüen-tsang Ta T'ang Hsi-yu Chi* 大唐西域記 (*Xuan Zang'ın Batı Bölgeleri Kayıtları*). Taiwan Ku-chi. Taipei, 1995.
- SINOR, Denis (ed.), *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları. 2009, İstanbul.
- SHI, Huijiao 释慧皎, *Toshio Tripitaka Gaoseng Zhuan, Da Ciensi San Zang Fashi Zhuan* 大正新修大慈恩寺三藏法師转 (Da Cien Manastır Kayıtları), Taisho Tripitaka Publication Association, Tokyo, 1983.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Göktürkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
- TOGAN, İsenbike; KARA, Gülnar; BAYSAL, Cahide, *Çin Kaynaklarında Türkler Eski T'ang Tarihi*, TTK Yayınları, 2006, Ankara.

WEI, Liangtao 魏良弢, *Tu-jue Hanguo yu Zhongya* 突厥汗国与中亚 (Türk Kağanlığı ve Orta Asya). *Xiyu Yanjiu* 西域研究 (*Batı Bölgeleri Araştırmaları Dergisi*), No. 2005/3, s. 8–28.

WEI, Shou 魏收, *Wei Shu* 魏書 (*Wei Tarihi*), Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.

WEI, Zheng 魏徵. *Sui Shi* 隋史 (*Sui Tarihi*). Zhonghua Shuju, Pekin, 1988.

XUAN, Zang 玄, 奘 *Da Tang Xiyu Ji* 大唐西域记 (*Batı Bölgeleri Kayıtları*), Shanghai Renmin Chubanshe, Shanghai, 1977.

Kısaltmalar

(BS/PS)	Kuzey Tarihi
(BQS/PCS)	Kuzey Qi Tarihi
(DCESFSZ)	Xuan Zang'ın Manastır Kayıtlarında yer alan Hatıratı
(DTXYJ)	Xuan Zang'ın Batı Bölgeleri Kayıtları
(HS/HS)	Han Tarihi
(HHS/HHS)	Sonraki Han Tarihi
(JTS/CTS)	Eski Tang Tarihi
(SS/SS)	Sui Tarihi
(XTS/HTS)	Yeni Tang Tarihi
(WS/WS)	Wei Tarihi
(ZS/CS)	Zhou Tarihi